

KIRGIZLAR'DA MİMARLIK VE SANAT [1]

MİMARLIK (EKİM ÖNCESİ DÖNEM)

Kırgızistan topraklarında bulunan en eski sanat eserleri neolitik devre kadar geri gider (Ak-Çuñkur mağarasındaki hayvanların resimleri). Bronz devrinde dövme yapılmış veya kalıpla preslenmiş geometrik bezekli silmeli çini sanatına ait eserler; Arpa kayasının (Kırgızistan'ın güneyi) gömütünde, Cayılma ve Kayıñdı (Çüy vadisi) iskânlarında, Talas ve Ketmen-Töbö derelerinde bulunmuştur. M.Ö. bin yıl öncesi dönemin Fergana sıradağlarındaki Saymalı-Taş kayasında bulunan ilk petrogliflerde insanın güttüğü dağ keçileri, koyun, yak ve boğaların tasvirleri bulunmaktadır (tahminen âyin sahneleri). Toprak tabyalarla ve küleklerle sağlamaştırılmış kerpiç yapılı önemli yerleşik iskânlar Kırgızistan'ın güneyinde açılmıştır (Koş-Bulak, Kara-Darıya, Cañıbazar, Şorobaşat (M. Ö. 4. 1-1. yy) adlı kadim şehir harabeleri). Herhalde Şorobaşat kadim şehir harabesi eski Fergana'nın önemli merkezlerindendi; onun istihkâm sisteminde zar zor ulaşılır dere kıyılarında yerleşmiş kaleler (Döñbulak, Kuzey Özgön, Kızıloktayabi şehir harabeleri) yer almaktadır. Bir de M.Ö. iki bin yılının sonlarına ait birçok çiftlik evlerin kalıntıları (Çatkal nehri vadisindeki Çandalaş kadim şehrinin harabesi) bulunmuştur. M.Ö. bin yılının sonlarına Kırgızistan'ın güneyinde ve güney batısında sık sık rastlanan boyalı ve resimli çiniler (boz-mor veya kırmızı, seyrek siyah renkte düz, dalgalı çizgi, yay, nokta, dikenli ağ şeklindeki desenler pembe veya kırmızısız turuncu fonda yerleştirilmiştir), altın, bronz mücevherler, Aravan'daki sanatsal süslemeler (atların silüet tasvirleri), Saymalı-Taş kayasındaki geç petroglifler (M.S. I. yy'dan önceki tarihe ait) tarihçi ve arkeologların dikkatini çekmektedir. Kırgızistan'ın kuzey bölgelerinde ve Tyan-Şan'da Usunların (M.Ö. 2. yy) ve göçebe Sakların (M.Ö. 7-3. yy) kurganlarında yak, keçi, arslan, pars figürlü bronz kurban taşları, kandiller, kazanlar (Isık-Köl'ün) kıyısındaki buluntular); keçilerin, saygaların, geyiklerin oymalı tasvirleri bulunan metal at takımının bazı parçaları, mücevherler (Ör: Çüy vadisindeki Usun kurganlarında bulunan bronz toplu iğnelerden kuşların figürlerine kadar) bulunmuştur. Üslup bakımından Sak devrinin eserleri İskit-Sibirya "Hayvan Usulü" adını taşıyan eserler içinde yer alır. Biçimsel benzerlikler, dikkat çekici ayrıntılar, tasvirler canlı bir hayatı yansıtmakta, hayvanların kendilerine has özellikleri ve becerileri gözler önüne serilmektedir. Çüy deresi vadisi ve Isık-Köl bölgesinde bulunan Usun kurganlarında Kırgızistan'la komşu ülkelerin arasındaki sıkı ilişkilerin olduğunu ispatlayan sanat eserleri bulunmuştur; bunu Uzak Doğu ile Akdeniz ülkeleri arasındaki irtibatı kuran "İpek Yolu" adlı kervan yolu sağlamıştır, onun bir kolu M.Ö. ikinci yy'dan itibaren Kırgızistan'ın topraklarından geçiyordu.

Moğol istilâsına kadar Kırgızistan'ın topraklarında yerleşik ve göçebe halkların kültürleri paralel olarak gelişme göstermiştir. V-X. yy'larda derebeylerin çok sayıda kaleleri ve sarayları kuruluyor, duvarla çevrili şahrıstan-şehrın nüvesini ve sağlamaştırılmış rabadzanaat

banliyösünü içeren şehirler büyüyordu (Kırgızistan'ın güneyinde Oş, Özgön şehirleri; Çatkal nehri vadisinde Külböskan, Çankaran, Ulubulak kadim şehirlerinin harabeler). Kırgızistan'ın kuzey bölgelerinde Soğdların kolonileri ortaya çıkıyordu. Çüy vadisindeki ilk ortaçağ şehirleri (Tokmak'a 8 km uzaklıkta güneyde Ak-Beşim, batıda Kızılsu kadim şehir harabeleri) kuleli duvarla çevrilmiştir.

Etrafı kerpiç, genellikle ek olarak set topraktan halka duvar, burç ve kalelerle fark edilmektedir. Tonoz biçiminde kerpiçli veya yassı ağaç çatılı yapılar kerpiç ve tuğladan inşa edilmiştir. Tyan-San'da kerpiç duvarla (12 m boyunda) çevrilmiş kuleli, yer bakımından geniş dörtgen biçimindeki, göçebe Türkleri çadırları ve hayvanlarıyla beraber örtmüş Türk hanlarının karargâhları bulunmuştur. Bu dönemde Kırgızistan'da şehircilik, Orta Asya mimarlık tarzında geliyordu. Kızılsu kadim şehir harabesinde IV-V. yy'a ait Soğd sarayı

bulunmuştur. Ak-Beşim şehir harabesinde VI-VII. yy'a ait sarayın kalıntıları; şahristanın güneyinde VIII. yy'a ait bitişik uzun avlulu Hristiyan tapınağı ortaya çıkarılmıştır. Şehir duvarlarının dışında yerleşmiş iki Budist tapınağı dikkate değer, onların içinde çeşitli süsleme, heykel parçaları, dekorculuk ve tatbiki sanat eserleri bulunmuştur. Yerleşim planı (dolaşık koridorlu mâbet) Afganistan ve Doğu Türkistan'daki ibadethaneler arasında benzerlik göstermektedir. Küçük tapınak (VI-VII. yy), hemen hemen kare plânında (38,4 m x 38 m), Kuzey yönü dikdörtgen şeklindeki iç avluya açılan (24,3 m x 10 m) haç şeklindeki mabedi güney, batı, doğudan kapsayan çift dolaşık koridoru ile farklılık gösterir; kuzey yönünden merkezinde iki plânla yanlama ateşine tutulmuş ana giriş bulunmaktadır. Büyük tapınak (VII. yy sonu – VIII. yy başı), doğudan batıya doğru çok uzanmıştır, düzenli 3 ayrı yapıya sahiptir: derin metalli, vestibüllü, tapınak ve karakol odalı giriş kısım; Orta Asya tipinde birçok eyvanın bulunduğu dikdörtgen şeklindeki geniş iç avlu ve 3 yönden geniş dolaşık koridorla (3,3 m genişliğinde) kapsanmış pek büyük olmayan mâbedin önündeki (6,33 m x 6,38 m) sekiz kolonun yer aldığı ana salon tapınağın ta kendisidir. Kervansarayla ilk ortaçağ Orta Asya kule mimarlığına özgü "öndüle" duvarlarla yükseltilmiştir. (Manakeldi nehrindeki Çaldıbar kervansarayı, kare şeklinde, köşe kuleli, VIII. veya IX. yy). Ak-Beşim'deki Budist tapınaklarda bulunan tasvirî sanatın eserleri-heykeller, Buda ve Budist ilah tasvirlerinin bulunduğu incelikle işlenen altın kaplama bronz plâklak, süslemeler, silmeler geç Gandhar eserlerinden etkilendiğini ispatlamaktadır. Bazı motifler Doğu Türkistan resimleriyle aynı özellikleri yansıtmaktadır. Budist resimlerin ve heykellerin bazı parçaları bir de ince işlemeli Buda'nın kocaman heykeli (12 m, dökme kil rengarenk boyalı) Kızılsu şehir harabesinde bulunmuştur. Tyan-Şan'da ve Yedisu'da Türk boylarına ait birçok balbal taş figürleri çizilmiş ve yassı, genelde Moğol tipindeki yüzler olarak nitelendirilen mezar taş heykeller (1,5 m kadar boyunda) bulunmuştur. Yerleşik halkın dekorculuk ve tatbiki sanatı genellikle angob kaplama, angobun üzerinde büyük desenlerle zayıfça işlenmiş (oymalı, silmeli veya basarak sokulmuş sicimler, üçgen zikzaklar) çini, çoğunlukla silme bulaşıklardan, hayvanların, insanların şematik kil figürlerinden (Frunze'nin batısındaki Sokuluk kadim şehir harabesi), oyma desenli (bazen insan resmi) kemiklerden ibarettir. Bir de ince modelajlanmış sanatsal heykel tasvirlerine rastlanır: çini kabın kolundaki bir uç Budist Gandhar plâstik sanat üslup ve portre uyumuyla hazırlanmıştır ve mühür biçimindeki "padişah" kafasının tasviri soyut dekorculuğu ile farkındalık yaratır (ikisi de Sokuluk'tan). Göçebelerin (Türk boyları) sanatsal incelikle yarattığı eserler; geyik, pars, keçi tasvirlerini de içeren bitki nakışlarıyla veya ince örtülü geometrik desenlerle süslü at koşumu metal kaplamaları, toka, salkım saçak madalyonlardan ibarettir (Ak-Beşim'deki, Sokuluk'taki, Koçkor vadisindeki vs. buluntular).

Karahanlı devletinde İslâm'la ilgili bütün Orta Asya mimarisini yansıtan mescit minarelerin, türbelerin yani dinî yapıların mimarisi Müslüman Kırgızistan devri mimarlığına damgasını vurur. Tonoz ve kubbe biçimindeki yapıların gelişmesini etkileyen tuğla yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Orta Asya'nın mimarî mirasında ornömental duvarın kemerleriyle içine alınan yukarıya doğru daralan gövdeli, kesitsel daire şeklinde 8 yüzlü tabanı bulunan ünlü 2 tuğla minare önemli yer tutar; Biri Burana şehir harabesinde (Ak-Beşim'in güneyine doğru, Burana minaresi, XI. yy başları, boyu 21,5 m), diğeri Özgön'de (XI. yy, boyu 18,75 m, feneri 1923'te yükseltilmiştir). XI-XII. yy Orta Asya mimarlığının en iyi örneklerinden biri olarak plânına göre kare salonlu ve ayrıntılı olarak baş cephesi işlenmiş meal-kubbe anıt-yapı fikrini geliştiren, Özgön'deki yanyana üç ayrı döneme ait olan türbeler gösterilmektedir. Türbelerin ortasında en erken döneme ait türbenin pek iyi farkedilmeyen güney ve batı olarak 2 duvarı bulunuyor (XI. yy başları, şimdi yıkıntı şeklindedir; alanı 12 m x 12 m; içerisi 8,5 m x 8,5 m; dekor desenli tuğla duvar ve oymalıdır). Kuzey (1152-53) ve güney (1886-87) türbelerin baş cepheleri geliştirilmiş düz açılı girişlerden, peştaklardan ibarettir. Peştakların sütunları sivri kemer şeklinde taklarla süslenmiş giriş ayvanları bulunmaktadır. Peştakın şeklini izleyen cephenin yüzünde yazıların ve desenlerin düz şematik çizgileri vardır. Daha sonraki dönemlere ait Orta Asya eserlerinin yan minarelerini önceden kestiren yuvarlak sütunlar girişi yassı ve yanal özelliklere sahiptir. Bu türbelerin dekorunda (XII. yy) desenli duvarın ve oymaların yanısıra oymalı pişmiş kil ortaya çıkar; zarif nebatî "simli" arabesk tarzda parlak "kufi" ve "nesih" yazıları, sarılgan sorkun silitize motifi ile dolu haç ve yıldızların desenleri, bileşik oymalı örmeler ve tuğlayla örülmüş düz geometrik "giriş" nakışları güzelliği, ustalığı ile cezbeder. Sekiz yüzlü alanı kubbe kapatılmış plâna göre kare şeklindeki Şah-Fazil (Celal-Abad'a yakın Safed-Baland köyünde) adına yaptırılan tuğla türbe, tahminen XI-XII. yy'da yapılmıştır. O, dış dekorunun bulunmaması ve iç dekorunun oldukça zenginliği ile (açık sarı ve mavi boyalı oymalar, geometrik ve nebatî motiflerin şekli, yazılar) farklılık gösterir. Dekorculuk ve tatbikî sanatta çini sanatı önemli bir yer alır: oymalı, silmeli ve preslenmiş desenli emprime kalıplar, beyaz fonda koyu kahverengi ve zeytin yeşili mine yazılı ve mahkukatlı (şeritli örmeler, yazılar, rozaslar, bazen sülünün, ayının, kurbağanın figürleri vs.) sulama kapkacaklar vd.

Tatar-Moğol istilâsı sonucunda (XIII. yy'ın ilk çeyreği) şehirler felakete uğramıştır. Kafes şeklindeki iskeletli sökülebilir çadırlarda barınan göçebeler ülkenin esas nüfusunu oluşturuyordu, çadır nakışlanmış şeritlerin sayesinde toplanmış keçeyle örtülürdü. XIV. yy'a ait anıtsal yapıların arasından iç sivri kemer şeklinde kubbeli ve hemen hemen kübik hacmi tamamlayan çizgili alında çıkıntılı dış çadırlı (1970'te restore edilmişti) metal-kubbe, tuğla türbe (1334) olan Manas kümbeti (Talas nehrinin yukarılarında) durmaktadır. Sivri kemer şeklindeki giriş duvargözlü peştak çeşitli biçimlerdeki figürle kemerlerin takımı bulunan sütunlarla yanal ateşe alınmış, üzerinde zarif desenlerin ve yazıların bulunduğu oymalı pişmiş kil levhalarla kaplanmıştır. Kırgızistan'ın kuzey-doğusundaki Kara-Koyun dağ deresinin kıyısında, At-Başı köyüne 80 km uzaklıkta Yedisu Kaşgar arası eski kervan yolunda yerli hükümdar Muhammedhan tarafından kurulan (1408-15), muhkem Taş-Rabat kervan sarayının yıkıntıları bulunmaktadır. Ganç harcında levhanın büyük parçalarından inşa edilen, plân bakımından baluşık, dörtgen şeklindeki bina dik açılı adalar, koridorlar, kubbeli salonlarla (belki de mescit)

beraber bu tipteki yapıların alışlagelmiş planında iç avlunun bulunmaması dikkat çekicidir Baş cephe sivri kemer şeklinde taklı ve yuvarlak yan minareleri kocaman peştağı ile kendini gösterir. Taş duvarın basitliği, nisbetlerin ağırlığı, bir de pencere yerlerinin hazır bulunmaması binaya sert mimarî bir görünüş sağlamaktadır.

Genellikle çok sade süslenmiş, tuğlaya göre daha çok kerpiç Metal-kubbe türbeleri inşa etme geleneği XVIII-XIX. yy'a kadar muhafaza edilmiştir. XIX. yy'ın ilk çeyreğinde Kırgızistan'ın Hokan hanları ele geçirdikleri yerlerde müstahkem kaleler yapmaya başladılar.

Kırgızistan SSCB'ye girdikten sonra şehirler gelişmeye başlar, Pişpek, Karakol, Tokmok şehirlerinin plân-projeleri hazırlanır, Pişpek'in plânını esasına göre (1872) her birinde 4 ya da 6 çiftlikten oluşan küçük semtlere ayrılan sokaklar yapılır. Tek katlı yaşama uygun evler genellikle kilden veya kerpiçten yapılırdı. Kırgızistan'da XX. yy başlarında tek katlı kil-saman veya kerpiç evlerin oluşturduğu 6 şehir ve birkaç işçi kasabası bulunuyordu. Kırgızistan'daki halkın büyük kısmı hâlâ göçebe ve yarı göçebe hayat tarzını sürdürmektedir.

SOVYET DÖNEMİ

Çok kısa zamanda Kırgızistan mimarlık ve şehircilikte göçebe çadır, saman ve kil barınaklardan çağdaş konforlu yaşama uygun evlere, kamu ve sanayi binalarına kadar dağınık köylerden iyi bir şekilde tasarlanmış, yeşillendirilmiş şehir, kasaba, köylere kadar olan yollar yapılmıştır. Kırgızların tarihinde ilk defa bu kadar çok sayıda okullar, kreşler, klüpler, tiyatrolar, sinemalar, ilmî müesseselerin, işletmelerin binaları kurulmuştur. 20'li yıllarda Kara-Su istasyonunda çırçır fabrikası, Oş'ta ipekhane ve çuha fabrikası, Frunze'de tuğla ve deri fabrikası, Rıbaçye ve Prjevalski'de kereste fabrikaları kurulur ve çalışmaya başlar. Cumhuriyetteki ilk büyük kamusal inşaat olarak Frunze'deki Kırgızistan SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) Halk Komitesi Kurulu'nun binası (şimdi Tarih Müzesi, 1928), mühendisi A. P. Zenkov) yapılır. Mimarlıkta yerli tarzda (ona özgü kubbe şekli, sivri kemer şeklinde pencereler, dekor unsurları) yapılacak diğer kamu binalarına örnek teşkil eder.

20'li yılların sonu 30'lu yılların başlarında Frunze'de Kırgız Pedagoji Enstitüsü'nün (1932), müzik okullarının (1939) binaları inşa edilir, Oş'ta, Kızıl-Kıya'da, Sülüktü'de kamusal yapılar ortaya çıkar. Yapı araçlarının düşük seviyesi ve malzeme seçimindeki sınırlılık bir yönden yapı ve şekillerin gereksiz karışıklığa ve sitilizasyon sıkıntılarına yol açmıştır. 20'li yılların ikinci yarısı, 30'lu yılların başlarındaki bazı binalar konstrüktivizm ruhuna göre yapılmış, bazılarında millî miras (örneğin, çadır biçimindeki binalar vs.) tenkide yer verilmeyecek biçimde tasarlanmıştır. Kırgızistan'daki kamusal inşaatların mimari yapısının sanatsal ve estetik özelliğini yansıtan Frunze'deki Kırgızistan SSCB Hükümet Evinin (1936, mimar Yu B. Dubov) binasıdır. 30'lu

yılların ortalarından itibaren Kırgızistan mimarisine sütunlar sırası, portikler, büyük kemerli kapı ve pencere yerleri, klâsik mimarlığın diğer unsurları yerleşmeye başlar: Tıp Enstitüsü (1939, mimar F. P. Steblin). Dzerjinski bulvarı Toktogul caddesi kesişindeki yaşama uygun ev (mimarlar: S. H. Saakyan, P. P. İvanov, A. M. Albanski) vs. 30'lu yılların sonlarına doğru mimarî dekorculukta millî Kırgız enstrümanları daha yaygın kullanılmaya başlar: renkli oymalar, gözenek desenli katesler, duvar resimleri vs. (İ. V. Pantilov parkındaki yaz tiyatrosu, 1940, mimar G. A. Gradov; sağır dilsizler okulu, 1939, mimar V. G. Konovalov, Frunze). 30'lu yıllarda önceki göçebelerin kitlesel halde yerleşik hayata geçmesi neticesinde yoğun bir şekilde köy ve kasabaların kurulma çalışmaları başlatılır. 1939'da Frunze'nin rekonstruksiyon plânı onaylanır. Büyük Anayurd Harbi döneminde 1942-1943'lerde Büyük Çüy Kanalının ilk safhasının inşaatı tamamlanır. 40'lı yılların sonu 50'li yılların başlarında Prjevalsk (1947, mimarlar M. N. Muksinov, P. P. İvanov), Calal-Abad (1946, mimar P. P. İvanov), Tokmok (1940, mimar Ye. G. Pisarskoy, mühendis V. Ya. Çiçasova), Oş (1949, mimarlar V. Ye. Nusov, L. G. Kutsemelov) şehirlerinin Sarı-Bulak, Sülüktü, Taş-Kömür, Haydarkent kasabalarının genel plânları hayata geçirilir. Frunze'nin yeni genel plânı (1948-58) arazinin rölyefine, su dağıtma, havalandırma vs. sistemleri göz önünde bulundurularak toprağın argonomik ve rasyonel kullanılmasına özen gösterilir. Meskûn semtler birleştirilerek büyütülür, şehir düzenli bölgelere ayrılır, meskûn semtlerin arasında kamusal ana caddeler kurulur. 50'li yıllarda Sovyet meydanı birbiriyle güzel, iyi tasarlanmış ağaçlandırma çalışmaları farklı üsluptaki yapılarla doldurulur. 1947-54'lerde Frunze civarında VDNH kompleksi kurulur (mimarlar: K. R. Galiyev, A. İ. Puşkına, Ye. G. Pisarsko, P. P. İvanov).

50'li yılların inşaatlarında (Sovyet Halk Ekonomisi Binası, 1954-59, mimar A. M. Albanski; Kırgız Opera ve Bale Tiyatrosu, 1954, mimar A. İ. Laburenko, P. P. İvanov, Mühendis P. N. Provorova, Radyo Evi (Şimdi Sinematograf Birliği Evi), 1957, mimar Ye. G. Pisarskoy) Kırgız Sovyet mimarisinin yeni teknik ve peyzaj araştırmaları neticesinde dekorculukta yaygın bir şekilde Kırgız millî motifleri kullanma eğilimi ortaya çıkar. Geçmişin mimarcılığındaki klâsik biçimlerin mekanik bir şekilde kullanılması aşırı süslemelere ve sitilizasyona yol açmıştır. 50'li yılların ikinci yarısından itibaren inşaatın sanayileşmiş yöntemlere geçmesiyle beraber tasarruflu ve argonomik evlerin ve kamu binalarının belli bir plan ve projelere göre inşası başlatılır. 60'lı yılların başlarında Frunze'deki ve Oş'taki büyük prefabrik blok evlerin fabrikası faaliyete geçirilir. Bu döneme ait büyük kamu inşaatlarının arasında Frunze'deki Kırgız SSCB Bilimler Akademisi Kompleksi (mimarları Yu. V. Bilinski, A. D. Baçarov), N. G. Çerņişevski adında Cumhuriyet Kütüphanesi (1957-62, mimar V. Ye. Nusov), Oş'taki Pedagoji Enstitüsü (1954-62, V. Ye. Nusov), M. V. Frunze Müzesi (1967, mimarlar Yu. Karih, G. P. Kutateladze), Kırgız SSCB Hükümet Evi (Mimar Ye. G. Pisarskoy'un projesine göre 1964-65'lerde bu binanın yükseltilmiş kısmı ve kanadı yapılır. Esas kısmı 50'li yılların ortalarında G. M. Nazaryan, R. İ. Semerciyev adlı mimarların projelerine göre kurulmuştu) yapılır. Prefabrik betonarmelerin ve büyük satırlı camların kullanılmasıyla Frunze'de "Soñköl" Kahvehanesi (1961, mimarlar Yu. M. Gradov, A. İ. Korjempo), trikotaj fabrikasının konfeksiyon binası (1964, mimarlar A. i. Korjempo, Yu. Medvedev, mühendis A. Tesler), yaşama uygun deneme evi (1967, mimar A. M. Albanski, mühendis G. Savteyev). 60'lı yılların başlarından itibaren Frunze'de daha sonra Oş'ta ve diğer şehirlerde ilk mikro bölgeler kurulur. 1971'de "Seyil" restoranı (mimarlar A. İsayev, M. Umaraliyev) işletmeye açılır.

1974'ten itibaren 105 serideki 5-9 katlı büyük prefabrik bloklular meskûn evlerin yeni inşasına başlanır (bu serinin projesini ve yerleşmesini yapan proje sahiplerinin heyeti mimarlar Ye. G. Pisarskoy, V. Ye. Sedov, mühendisler A. i. Mozgovoy, A. Ya Tevs, A. P. Afonin 1978'de bilim ve teknik sahasında Kırgız SSCB Devlet ödülünü alırlar). 1975'te Frunze şehir partisi komitesiyle Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin politik Yürütme Komisyon binasının yapımı tamamlanır (mimarlar N. Golovanyev, V. Şapoşnikov, A. Cumaliyev). 1976'da Toktogul barajının kıyısında Toktogul şehir kasabasının inşaatı bitirilir (mimarlar B. K. Umambekov, A. İ. Kudel, K. M. Alımkulov, mühendis S. S. Lopatin). 1979'da Moskova Mimarlık Enstitüsünün heyeti ve prof. N. N. Ullas'ın yönetiminde Frunze'deki "Frunze şehir projesi G.P. Kutateladze, V.V. Lizenko, İ. İ. Lihterova, K. İ. Tokoçeva vs. adlı mimarların ortak çalışmalarıyla Frunze'nin merkezinin ayrıntılı şehir plan projesi tamamlanır. 1980'de Frunze'ye 30 km "Kırgızprostroy" Enstitüsü tarafından hazırlanan "Manas" havaalanı binası kurulur (mimarlar V. İ. İvanov, A. İ. Kudelya, A. Cumakaliyev, mühendis S. Lopatin).

Şehirlerin (Frunze'nin yeni umumî plânı, 1971, mimarlar V. İ. Nenarokov, V. P. Şerstnev), devlet çiftliklerinin ve kolhoz kasabalarının (Çöñ-Kemin, mimar M. V. Klimov) şehir planları yapılır. Sulama sistemleri kurulur. (Ortaköy barajı, boyu 18 km civarında, hacmi 500 mln m³ su, kayalık altlı su bendi, V. A. Vasilyev adlı mühendisin projesine göre 1963'te kurulur). Köydeki meskûn yapıların istihsal bölge ve sosyal merkezlerin, imar işleri ve mühendislik plân programına dayanarak köy kuruluşlarında önemli değişiklikler gerçekleşir (Köpüro-Bazar köyü, "Karakol" kolhozu, Talas bölgesi). Kırgızistan'ın kuzey bölgeleri için tek katlı bir veya iki apartmanlı evlerin, güney bölgeleri için tek katlı 2-6 odalı tek apartmanlı evlerin serisi hazırlanır. Bir de iki katlı çok apartmanlı evler ve iki seviyeli dairesel evler kurulur. Köy kuruluşu, kaide olarak yerli malzemelerden yürütülür, ama daha sonra yavaş yavaş yeni yapı tarzları kullanılmaya, istihsalin sanayileşmiş yöntemleri kök salıp yerleşmeye başlar. Büyük prefabrik bloklular iki dairesel evlerin projeleri hazırlanır. 70'li yıllarda Kırgızistan'ın kolhoz ve devlet çiftliklerinde pek çok kulüp, kültür sarayı, okul, kreş ve çocuk yuvası, ticaret ve spor binaları, hastane kurulur (1970). Sokuluk bölgesindeki "Cañı-Pahta" devlet 70'li yıllardaki kamu yapılarının mimarcılığı çağdaş şekillerin ve yapı tarzlarının ihtişamı, yeni inşa malzemelerinin kullanılmasıyla farklılık gösterir. Proje hazırlıkların ve kuruluşlar Frunze'deki Politeknik Enstitüsünün Mimarlık Fakültesi tarafından hazırlanmış mimarların milli kadroları yaygın bir şekilde bu çalışmalara katılmaya başlar. 1974'te Kırgız SSCB'nin 50 yıllığına Kırgız Devlet Tasviri Sanatlar Müzesi (KDTSM, mimarlar D. İrskulov, A. Cekşenbayev, V. A. Nazarov, mühendisi A. Yusupov, T. Satılganov adında devlet ödülünü alırlar), Frunze'deki V. İ. Lenin Spor Sarayı (mimarlar: V. Lizenko, A. Nejurin, mühendisler: V. Daurtsev, İ. Petrov, L. Erlihman), Oş'taki Kırgız Dram Tiyatrosu (mozaik pano ile süslenmiştir, ressamlar T. T. Gertsen), Park Yolu (mimar V.V. Kurbatvo, heykeltıraş T. Sadıkov, V. A. Şestopal, G. A. Tupıy, A. Muhtudinov, Z. Mabibulin, T. Dosmagambetov), Frunze'deki Toktogul Satılganov Heykeli (G. Aytiyev, A. İsayev vs.); 1976'da Frunze'deki 2 bin yerli sirk (mimar L. Segal, V. Şadrin, bağlama projesinin sahibi a. M. Nejurin), 1980'de Kırgız Devlet Filarmonisi Binası (mimar a. Peçyenkin) kurulur. Çok katlı evler ardardına kurulur (mimarlar: V. V. Lizenko, A. İsayev, K. İ. Tokoçev, Yu. İ. Sniçkov, K. Sarbanov, Ye. G. Pisarskoy vd.).

[1] Вкз., Писарской Е.Г., Курбатов В.В., Антипина К.И., Будайчиев В.Д. К. И., Киргизская советская социалистическая республика
анциклопе

Д
ия, Фрунзе, 1982,
385-395

С.